

„zich tot den huwelijken staat naar Christelijke ordening, met weten en wil hunner ouders of voogden en vrienden te begeven; opdat „de tempel Gods, dat is ons lichaam, niet „verontreinigd worde; „en ook alle onreinheid straft“ (in het nagebed).

Het gaat hier alzo over uitdrukkingen en beweringen aangaande hoererij, gawe der onthouding, onreinheid.

Deputaten willen deze dingen blijkbaar zoo min mogelijk noemen.

Vooraf hebben zij er bezwaar tegen, dat het vermijden van hoererij en gemis aan de gawe der onthouding zou gelden als een der redenen tot huwelijksluiting.

Wat zit daarachter?

Niets anders dan zekere romantiek, die tegenwoordig in de hoogere wereldsche standen en bij een deel der beter gestuurdere en intellectueelen onder ons zeggenschap heeft verkregen.

Deze romantiek nu gaat lijnsrecht in tegen het realisme, dat onze vadersen huldigen en dat ook in het huwelijksformulier tot uiting komt.

De romantiek wij den schijn geven te leven in een bovenwereldelijke, een ideële wereld. Het leelijke moet althans in de taal zooveel mogelijk vermeden worden. Men mag niet spreken van een hoer, maar men moet zeggen: demi-mondaine, prostituée of beter nog: prostitueetje. Men dient het woord: sodomie uit zijn woordenboek te schrappen en er voor in de plaats te stellen het niets afstootelijk klinkende: homo-sexualiteit. Deze lijst ware te verlengen.

En hoe houdt deze romantiek zich in de praktijk?

In verschillende perioden van de geschiedenis trad ze op. Maar steeds beantwoordde het leven niet aan den mooien schijn. De ergstelijke zonden werden verguld. In den bloeitijd der Duitsche romantiek speelden dames, die buitenechtelijke kinderen hadden, soms een voorname rol in de literaire en filosofische wereld. Maar in haar mond waren zij de kuisheid zelf.

Die romantiek doet zich ook thans weer gelden. Men schreeuwt over de „onzedelijkheden“ van den bijbel. En processen inzonderheid, maar ook romans wijzen het uit, dat die bijbel de waarheid weergeeft, als hij zegt, dat uit het hart voortkomen booze bedenkingen, doodslagen, hoererijen, dieverijen, lasteringen.

Op het hoofdkrussen ligt vaak een engelengelaat, maar daaronder verstopt boeken als „De Hel“ en „La Garçonne“, dat de slaapster tot diep in den nacht heeft liggen lezen.

Ook in onze kringen doet deze romantiek haar invloed gelden.

Niet, dat ze zóó schijnheilig is als in de wereld, al zullen de uitzonderingen niet ontbreken.

Wat het huwelijksformulier betreft: men durft haast het woord hoererij niet te gebruiken en vreest, dat bij het voorlezen van de zinsnede over de gawe der onthouding de bruid zal blozen en de oogen neerslaan. En toch, wanneer men eens wist, wat vele bruidjes sinds haar zestiende jaar gelezen hadden, zou men verstedd staan en zich somtijds afvragen of zij niet door de wol geveerd zijn.

En nu kan ik niet anders zien of dit romantieke sentiment is eenigszins op Deputaten overgeslagen en dat heeft hen er toe geleid om de genoemde gedeelten te laten vervallen.

Daarmee doen zij afbreuk aan het realisme, waaruit het Huwelijksformulier is geboren.

Aan de waarschuwing van Dr A. Kuyper in „Onzen Eeredienst“ hebben zij geen gevolg gegeven. Deze toch schreef: „En wat het derde punt betreft, heeft men wel opgemerkt, dat het spreken van wie „de gawe der onthouding niet hebben“, hier misplaatst zou zijn, maar wie zoo oordeelden, vergaten, dat de preutscheheid der wereld aan de kerk niet het zwijgen mag opleggen“.

Daaruit volgt echter niet, dat ik het onvoorwaardelijk voor het realisme, of ook voor het realisme onzer vadersen zou opnemen.

Doeh daarover in een volgend artikel.

— Collegegelden voor de Theol. Studenten aan de Vrije Universiteit.

Men weet, dat het wetsontwerp van minister de Visser tot verhooging van de collegegelden is aangenomen.

Dank zij het amendement-Rutgers is de Vrije Universiteit daarbij niet in nadeeliger conditie gekomen dan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Toch zou men kunnen vreezen, dat de theologische studenten als gevolg daarvan meer zullen moeten betalen.

Ten onrechte evenwel.

Gaarne nemen we dienaangaande over wat Prof. Dr H. H. Kuyper schrijft in „De Heraut“:

„Ten einde mogelijk misverstand te voorkomen, mogen we wel opmerken, dat de pas aangenomen wetswijziging om de collegegelden te verhoogen, voor de theologische studenten aan de Vrije Universiteit geen gevolg zal hebben, daar dezen buiten de aangenomen regeling vallen.“

— Het droeve gevolg van den zomertijd.

Menig weerkundige zoekt naar de oorzaken van het uithijven van den zomer.

Wel zijn de laatste dagen wat milder, maar echt zomer is het nog niet geweest, evenmin als echt lente.

Doch waar de natuurkundigen zich het hoofd mee breken, heeft een inzender in „De Saambinder“ zonder eenige moeite gevonden.

Het uithijven van het zomerweer is volgens hem te wijten aan de invoering van den goddeloozen zomertijd.

Hij schrijft:

De nieuwe tijd, of wilt ge het modern uitgedrukt hebben, „de zomertijd“ is weer opnieuw ingevoerd, en 't moet en zal naar willekeur langer licht wezen!

Weg, weg met de oude kluisels en wetten, en weg, met het oude beproefde geloofsvertrouwen op God, ons in Zijn onfeilbaar Woord geopenbaard! Zoo hoort men spreken, of handelt men in de praktijk.

En met en door dit alles slaat men den Almachtigen Schepper in 'taangezicht, en worden Zijne ordonnantien en regels met voeten vertraden.

En daarom is het, mijne lezers, dat er op zoo'n groote schaal, alom onvruchtbaarheid is. En daarom is het, dat er voor lieven, vriendelijken zonneshijne, somberheid en najaarskoude is. En daarom is het, dat er voor zogenende dauw, rijen en koude plasregens zijn.

En waar, waar is de schuldhekentenis?

En waar, waar blijft de verootmoediging?

Deze inzender weet het dus precies.

Hij had als argument nog kunnen aanvoeren, dat in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika geen zomertijd werd aangenomen — voorzover ik althans weet — en dat men daar volop zomer heeft.

Zóó zomer, dat men wegens de hitte bijna niet arbeiden kan, dat men tevergeefs koude plaatsen opzoekt om aan die plaag te ontkomen en er dagelijks menschen doodblijven.

Hoewel Amerikanen zouden niet wenschen: hadden wij maar den niet-zomer van Europa?

Hoe zou deze inzender dat verklaren?

Tot welke dwaze opvattingen geraakt men niet, als men Gods Raad afhankelijk maakt van eigen inzicht.

Het bovenstaande schreven we reeds voor het nummer van de vorige week. Sinds kregen we ook hier een New-Yorksche hitte welke naar sjaacht-offers eischte. Welke exegese zou die inzender hiervoor weer bij de hand hebben?

— Kritiek van de Standaard.

„De Standaard“ oefende op ons stukske over den universiteits-dag, voorkomend in ons vorig nummer kritiek.

Voor deze week is onze plaatsruimte verbruikt. Daarom hopen we D. V. een volgend maal te repliceren.

— De Rapporten op de Particuliere Synode van Zuid-Holland (Zd. Gedoelto).

Ten opzichte van het Rapport inzake het concipiëren van Belijdenisvragen, de herziening van de Liturgie en het overzien en de uitbreiding van den bundel „Eenige Gezangen“, wordt besloten de Generale Synode te vragen nu nog niet de beslissing hierover te nemen, doch eerst over 3 jaar, wyl er zich nog geen algemeene opinie, noodig tot afhandeling, in de kerken gevormd heeft.

Aangenomen wordt om ter Gen. Synode te brengen het voorstel der classis Schiedam: „Inzake de Echtscheiding“ aanvaarde de Synode het rapport der Deputaten, evenwel met deze beperking, dat zij de meening, volgens welke het den Christen van Godswege geoorloofd is echtscheiding aan te vragen op grond van kwaadwillige verlatting als nog ter nadere bestudeering aanbeveelt.

Verder worden aangenomen de volgende voorstellen der classis Rotterdam:

a. De classis Rotterdam verzoekt aan de Part. Synode aan de Generale Synode voor te stellen zich nader uit te spreken over de vraag of het werk der Evangelisatie behoort uit te gaan van de kerk als Instituut of van het ambt der geloovigen.

b. De classis Rotterdam verzoekt aan de Part. Synode voor te stellen aan de Generale Synode, dat voor de jonge catechisanten een leerboekje in vragen en antwoorden en voor de oudere een leerboek als voorgesteld wordt opgesteld, echter met dien verstande, dat dit laatste uitvoeriger zij dan het door Deputaten geconcipeerde.

Over het instituut Legerpredikanten wordt aangenomen het voorstel van Ds Meijnen om aan de Generale Synode voor te stellen in zoodanig overleg te treden met de Regeering, dat dit Instituut komt te vervallen en de zorg voor de militairen in vredes- en oorlogstijd met medewerking van de Regeering aan de Kerken wordt overgelaten.

HEPP.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN.

Vrouwenoogen en vrouwenharten.

III.

Nu Anthonia Margaretha geroed is, vergunt zij mij wel het een en ander over haar ontboezening te zeggen. Ik zal het niet lang maken, want daartoe is de temperatuur in mijn studeerkamer te hoog, en... ik geloof niet, dat een lange repliek eenig nut zal afwerpen. Laat ik daarom de geachte schrijfster in enkele korte opmerkingen mogen vertellen, hoe ik over haar klacht denk, en wat een mannenverstand over dit zien van vrouwenoogen en voelen van vrouwenharten oordeelt. Dat oordeel is niet gemakkelijk. Het valt niet mee om wat een hart gevoelt zuiver te wegen en te meten. Zulk een „voelen“ is te subjectief, dan dat het op zijn rechte waarde kan geschat worden, en vooral staat bij hetgeen een vrouwenhart gevoelt, een mannenverstand wel eens stil. Echter kan ik mij wel eenig oordeel vormen over wat Anthonia Margaretha GEZIEN heeft, want dat zijn objectieve feiten, die in hun objectiviteit een betrouwbaaren maatstaf bieden om subjectieve gevoelens te toetsen. Dit nu wil ik even doen, en daarbij A. M. (ik mag toch zoo wel afkorten) verzekeren, dat ik bij haar geen persoonlijke ontevredenheid veronderstel, doch overtuigd ben, dat zij het goede wil zoeken voor onze partij.

Nu de feiten.

A. M. richt haar kritiek in 't bijzonder op de anti-revolutionaire partij en haar houding tegenover het vrouwenkiesrecht, en zij vindt, dat der vrouw onrecht wordt aangedaan. Nu heb ik over deze kwestie reeds vroeger geschreven, en ik zal dat niet in den breede herhalen. Ik zette toen uiteen, dat inzake de vraag van het actief- en passief vrouwenkiesrecht een direct beroep op de Schrift m.i. niet mogelijk was, en wanneer er van een principe gesproken wordt, men in alle geval niet een afgeleid beginsel te doen heeft. Daarom kan ik niet principieel tegen het vrouwenkiesrecht zijn, en zou het ook geen absolute beginselverzakking achten, wanneer, indien dit noodzakelijk bleek, een vrouw afgevaardigd werd in Kamer, Staten of Rand. Doch zoo oordeelt niet ieder. De overgrote meerderheid van onze partij staat op, laat ik het zoo mogen noemen, enger standpunt, en heeft tegen het passief vrouwenkiesrecht niet alleen praktische, maar ook principieele bezwaren. En dat vergeet A. M. Als allen zoo dachten als zij, was de zaak spoedig opgelost, maar zoo staat het niet, en ik betwijfel zelfs, of A. M. het meereendeel der anti-revolutionaire vrouwen achter zich heeft. Zij moet niet alleen rekenen met haar eigen kring, of h.v. met de meelevende leden van den Christelijken Vrouwenbond, maar met die breede schare, die het lidmaatschap van de verschillende colleges gaarne aan de mannen toevertrouwt, en geen vrouw als vertegenwoordigster begeert. En wat nu het feil betreft, dat het actief kiesrecht voor de vrouw is aanvaard, en onze vrouwen gaan stemmen, zie ik dit als heilige noodzakelijkheid. Wij mogen in deze ernstige tijden de partijen des ongeloofs geen kans van winst of slagen geven. En evenals in Israël, waar de vrouw waarlijk niet zoo voorraastond als ten onzent, in tijden van nood een Debora opstaat om haar volk te richten, zoo hebben onze vrouwen in deze periode van geestelijke spanning het hare te doen, om de macht der revolutie tegen te gaan.

Het andere laat ik liever onbesproken.

In onze partij is voor mannen en vrouwen plaats. Op de deputatenvergadering mogen beiden verschijnen, en dat dit niet meer geschiedt, is, geachte A. M., te wijten, ja in uw oogen aan de bekrompenheid van de meeste kiesverenigingen, die alleen mannen afvaardigen, doch m.i. in de werkelijkheid aan deze omstandigheid, dat, behoudens enkele uitzonderingen, over het algemeen de christen-vrouwen voor al deze functies geen aspiraties gevoelen. Weet ge, wat ik vaak hoor? Dit: „wat zullen wij ons er mee bemoeien, de mannen kunnen onze zaken best behartigen“. Dat vindt ge mischien conservatief, maar schuilt in dit conservatisme niet veel goeds?

Op een ander punt moet ik krasser tegen A. M. optreden.

Zij schrijft den groei van de C.-H. Partij toe aan het feit, dat deze partij vrouwen candideerde, en den terugslag van de A.-R. Partij aan het carel, dat op onze kandidatenlijsten geen vrouwennaam voorkwam. En dan worden de deugden van Mej. Mr Frida Katz voor de zooveelste maal verhoerlijkt en ons bekend gemaakt. Nu denk ik er niet aan de verdiensten van deze vrouw te ontkennen. Ik lees wat ze spreekt altoos met genoegen. Zij is zeer zeker een hoogst bekwame vrouw, maar dacht ge nu werkelijk, A. M., dat Mej. Katz de stuwende kracht is, die de C.-H. Partij omhoog heeft gedreven? Ik geloof, dat Mej. Katz van zooveel eer zou blozen, en vriendelijk zooveel hulde zou terugwijzen. M.i. zijn de feiten anders. Ik zal als voorbeeld niet het platteland

nemen, wa-
candideerd-
in Amste-
in stem-
Mej. Ka-
stordamsch-
lang naar
de debacle
ons schade
van oud-lik-
nen als Ja-
Doch stelt
Den Ha-
namen. H-
de C.-H-
door deze
resultaat,
terdam-
klom, en
de Kamer-
men overtr-
stemmen z-
Ik denk
candidaten
Ik erken
Haag on-
zaten, ma-
conclusie
vasthoudt,
het positie
is nu. En
nomen, dat
eer voorui-

Nu nog
Ik heb c
gelezen.

Het trof
werd gesch-
blik „kri-
minder dan
als onze
mer, di. a-
wen, en i-
die uitdru-
digen zoo-
met genoeg
beter, en
is noch in
woordigste
daar als
alleen zij,
nen als
dat deze
colleges v-
partij staa-
nen En ik
te goed a
beginsel e-
van haar
dat onder
vrouw voo-
mouden, m
A. M. ves-
p.e.r. en v
maar....

Meer wi-
Veel zo-
Vooral o
Doch ik
meewerke-
vriendelijk
ne gaf ik
ik hoop, s
doen, mij-
immers sa-
na, dan d
zaak, waa

Corres-
mij in mij-
toe te zen
adres wor-
Den Haag

Het oor-
vellen of
dan weer
wij beide,
wij een h
of „klein“

Onder-
f.b
behoor

vreed is, ver-
wer haar ont-
lang maken,
mijn studeer-
dat een lange
at ik daarom
rte opmerkin-
klacht denk,
dit zien van
enharthen oor-
Het valt niet
ver te wogen
te subjectief,
kan geschat
een vrou-
and wel eens
ndeel vormen
na GEZIEN
n, die in hun
laf bieden om
of nu wil ik
nag toch zoo
ij haar geen
tel, doch over-
een voor onze

zonder op de
ouding tegen-
rindt, dat der
i heb ik over-
ven, en ik zal
zette toen uit-
lef- en passief
op de Schrift
er van een
de geval met
Daarom kan
kiesrecht zijn.
inselverzekering
kelij k bleek
mer, Staten of
De overgrooten
laat ik het zoo
teef tegen het
n practische
if vergeet A. M.
zaak spoedig
en ik betwij-
er anti-revolu-
Zij moet niet
g, of b.v. met
dejjiken vrou-
hare, die het
olleges gaarne
en vrouw als
nu het feit
oor de vrouw
stemmen, zie
Wij mogen in
ongeloofs geen
en evenals in
zoo vooraan-
nood een De-
ten, zoo heb-
van geestelijke
e macht der

roken.
rouwen plaats
n beiden ver-
chiedt, is, ge-
oogen aan de
vereenigingen,
ch m.i. in de
d, dat behou-
t algemeen de
ries geen as-
c vaak hoor?
bemoeien, de
hartigen". Dat
r schuilt in dit

er tegen A. M.

-H. Partij toe
i candidoerde,
aan het oavel,
vrouwenname
den van Mejs-
ste maal ver-
u denk ik er
vrouw te ont-
vloos met ge-
gst bekwane
k, A. M., dat
die de C-H
toof, dat Mejs-
en vriendelijk
zijn de feiten
het platteland

aemen, waar ook de C-H Partij bijna geen vrouwen
candidoerde, maar de steden. En ja, dan staat
in Amsterdam de Antirevolutionaire Partij
in stemmenaantal beneden de partij van
Mej. Katz, maar ieder, die met de Am-
sterdamsche toestanden even bekend is, zoekt niet
lang naar de oorzaken. Hij denkt onmiddellijk aan
de debacle van de Amsterdammer, die natuurlijk
ons schade heeft gedaan, en hij weet ook, dat tal
van oud-liberalen gaarne hun stem gaven aan man-
nen als Jan ter Haar en Generaal Ophorst.
Doch stelt nu daartegenover Rotterdam en
Den Haag. Onze lijsten telden geen vrouwen-
namen. Hier ter stede prijken die namen wel op
de C-H lijsten. Zelfs waren er twee vrouwen
door deze partij gecandidateerd. En wat is het
resultaat, hooggeachte A. M.? Dit: dat en in Rot-
terdam en in den Haag ons stemmenaantal
klom, en wij zelfs in de residentie het getal bij
de Kamerverkiezing uitgebracht met 1000 stem-
men overtroffen, terwijl de C-H Partij bijna 3000
stemmen zakte.

Ik denk er niet aan, dat verlies aan de vrouwen-
candidaten toe te schrijven.

Ik erken graag, dat in Rotterdam en den
Haag onze lijsten uitnemende voortrekkers be-
zaten, maar uit deze feiten blijkt wel, dat uw
conclusie allerminst opgaat. Als gij uw maatschap
vasthoudt, dan heft het negatief in de residentie
het positief in de hoofdstad op, en uw resultaat
is nul. En wat Groningen aangaat, ik heb ver-
nomen, dat wij en in de stad en in de ommelanden
eer vooruit dan achteruit gingen.

Nu nog iets over „De Standaard”.

Ik heb de door u bedoelde dingen met aandacht
gelezen.

Het trof ook mij, dat in de vrouwenrubriek zoo
werd geschreven, en één zin heeft me een oogen-
blik „kriebelig” gemaakt. Daar schreef niemand
minder dan H. S. S. K. over Mej. Frida Katz
als onze vertegenwoordigster in de Tweede Ka-
mer, d.i. als de vertegenwoordigster van de vrou-
wen, en ik dacht: hoe heb ik het nu? Ik hoor
die uitdrukking wel eens meer, en als nu onkun-
digen zoiets zeggen, kan ik zulk een vergissing
met genoegen vergeven. Doch Mej. Kuypers weet
beter, en A. M. weet beter. Mej. Frida Katz
is noch in de Kamer noch in den Raad vertegen-
woordigster van de christen-vrouwen, maar zij zit
daar als representante van de C-H Partij. En
alleen zij, die tot die partij behooren, zowel man-
nen als vrouwen, kunnen zich er op beroemen,
dat deze begaafde vrouw hen in de genoemde
colleges vertegenwoordigt. Maar wie buiten deze
partij staat, mag zich dezen roem niet toeëigen-
nen. En ik weet, dat en Mej. Kuypers en A. M.
te goed anti-revolutionair zijn, dan dat ze heur
beginsel en partij zouden verloochenen, om een
van haar sexe. Nu is het voor haar wel jammer,
dat onder haar vertegenwoordigers geen enkele
vrouw voorkomt, en zij het dus met mannen doen
moeten, maar is er voor haar reden tot klagen?
A. M. vestigt speciaal de aandacht op Mej. Kuy-
pers, en wij zijn haar dankbaar voor haar advies,
maar... begeert deze verkorene zelve die plaats?

Meer wil ik niet zeggen.

Veel zou nog te praten wezen.

Voor al over dat „gelijke naast den man”.

Doch ik nu niet het twistgeschrijf, en wil niet
meewerken om ons blad tot een debat — of minder-
vriendelijk gezegd, tot een ruzieblad te maken. Gaar-
ne gaf ik A. M. gelegenheid zich te uiten, en
ik hoop, dat zij mij de eer en het genoegen wil
doen, mij de vriendenhand te drukken. Wij hebben
immers samen één partij en één beginsel lief! Wel-
nu, dan de handen ineengeslagen voor de heilige
zaak, waaraan ons hart gegeven is.

K. D.

Correspondentie. Mag ik vriendelijk verzoeken
mij in mijn vacantie geen geschrift van eenigerlei aard
toe te zenden. Boekwerken kunnen aan het redactie-
adres worden gezonden. De eerste weken hen ik in
Den Haag niet te vinden. D.

LITERATUUR EN KUNST.

Iets over het boek in de oudheid.

L.

Het oordeel, dat wij over een „boek” plegen te
vellen of te hooren, betreft nu eens den inhoud,
dan weer den uiterlijken vorm. Dikwijls hebben
wij beide, vorm en inhoud, op het oog, wanneer
wij een boek „mooi”, „oud” of „nieuw”, „groot”
of „klein” noemen.

Het „boek” is dus een synthese van vorm en
inhoud. Een reeks van opeenvolgende gedachten
is dus geen „boek” en een hoeveelheid schrijf-
materiaal is het evenmin. Eerst door de vereeni-
ging van deze twee ontstaat het „boek”.

Natuurlijk valt het accent op den geestelijken
factor, die de eerste aanleiding is tot het ontstaan
van het boek, en die zich niet stoort aan den
uiterlijken vorm.

Voor de lezers staat ook de inhoud van het
boek op den voorgrond; het zal dan ook zelden
gebeurd zijn, dat bij het bespreken van boeken in
deze rubriek de uiterlijke vorm van het boek
ter sprake kwam.

Toch laat de vorm van het boek geen enkelen
lezer onverschillig. Dit ziet de uitgever wel in,
die hoogstaand literair werk niet bij voorkeur
laat drukken op krantenpapier! Vooral den laatsten
tijd besteedt men steeds grooter zorg aan de ar-
tistische verzorging van het boek. Wel heeft men
de „populaire editie” uitgevonden om den lita-
rairen fijnproever met minder goed gevulde beurs
niet af te schrikken, maar toch wordt gewoekerd
met alle middelen, die beschikbaar zijn, om ook
dan nog door een verzorgden vorm zooveel mo-
gelijk recht te laten wedervaren aan den kost-
baren inhoud. De vorm van het boek zal ons
des te meer interesseeren, hoe meer hij zich onder-
scheidt van den thans gebruikelijken. Hoe gaar-
ne zouden wij bijv. de werken van klassieke schrij-
vers uit de oudheid nog eens lezen in den vorm,
waarin hun tijdgenooten ze lazen! Ik kan mij voor-
stellen, dat er menschen zijn, die hun Bijbel al-
leen willen lezen in den vorm van den foliant
met zijn statige Gothische letterteekens.

Ik wilde in deze artikelen iets vertellen over
den vorm van het boek in de oudheid.

Het gaat niet gemakkelijk zich voor te stellen
hoe een „boek” er uitzag in die oude tijden. Het
is af moedelijk zich een voorstelling te vormen van
het boek, zooals het er uitzag bijv. in de Mid-
deleeuwen vóór de uitvinding van de boekdruk-
kunst. Wij willen echter nog verder teruggaan,
en vragen, hoe het „boek” er uit zag in het oude
Hellas.

De invoer van „papier” schijnt ons dan de eerste
voorwaarde voor het ontstaan van het „boek”.

Voor de meeste volken begint de literatuur met
de heidenzangen uit zijn wordingstijd, waarbij wij
voor Griekenland vanzelf denken aan de zangen
van Homerus.

Nu weten wij, dat de kennis van Homerus’ ge-
dichten verbreed is door z.g. „rhapsoden”. Aan
het geheugen van deze menschen, die bij de groote
nationale feesten stukken uit deze gedichten voor-
droegen, werden zeer hooge eischen gesteld. Toch
kan het niet anders, of reeds vroeg hebben er
geschreven exemplaren van Homerus’ zangen be-
staan, al was het alleen maar als grondslag voor
het memorereen ten behoeve van deze „rhapso-
den”. Van een lezend publiek kan er in deze tijden
natuurlijk geen sprake zijn.

Het schriftgebruik in Griekenland is zeer oud.
Naast het gezongen woord bestond reeds in Ho-
merus’ tijd het schrift. Hijzelf spreekt in de „Ilias”
reeds over een „brief”.

Waarop schreef men? Oorspronkelijk zeker op
rotswanden, op muren, op steenen tafelen, waar-
op wetten gebeiteld stonden vóór de tempels of
op de muren rondom de rechtplaats. Men moet
ook gebruik gemaakt hebben van palmbladeren
en boombast (vooral de bast van de linde wordt
voor dit doel vaak vermeld). Dit alles is in ’t ge-
heel niet ongelooftelijk, als men bedenkt, hoe lang
zulk schrijfmateriaal in het Oosten (bijv. in Indië)
in gebruik geweest is. Het Grieksche woord „by-
blos” (waarvan afgeleid ons woord „bijbel”) en
het Latijnsche „liber”, die beide de beteekenis
van „boek” gekregen hebben, beteekenen oorspron-
kelijk boombast.

Om het geschreven woord echter transportabel
te maken, had men een ander materiaal als voer-
tuig der gedachten nodig. Men schreef dan vaak
op scherven d.w.z. dunne stukken kalksteen, of
wel ongeglazuurd aardewerk, waarop men met een
scherp voorwerp letters griftte. Verder gebruikte
men rollen van lood en ook wel hout. Zoo zal de
„brief” bij Homerus, waarover we zooeven
spraken, wel een houten tablet geweest zijn. Weer
een stap vooruit zijn we gekomen, als we hooren
van het bestrijken van het hout met een zwarte
was, waarop men met een stift alles kon neer-
schrijven en weer uitwissen. Om het geschre-
vene, wanneer het bedoeld was als „brief”, bij
de verzending aan geen beschadiging bloot te
stellen, bestonden zulke „was-tafeltjes” meestal uit
twee deelen, die men kon samenklappen, verzegen-
len en daarna als brief verzenden.

Wanneer men nu bedenkt, dat voor Homerus’

„Ilias” en „Odyssee” ongeveer 500 van zulke „was-
tafeltjes” nodig zouden zijn, gevoelt men, dat
op een dergelijk substraat zich geen litteratuur
kon ontwikkelen.

Daarvoor was nodig de invoer in Griekenland
van het papier uit Egypte, waar het reeds dui-
zende jaren bestaan had. Met den invoer van
het papier begint de groote beschaving van het
oude Hellas.

De kennis van de papyrus-plant en de berei-
ding van het schrijfmateriaal uit den stengel van
deze plant hebben wij voornamelijk te danken aan
Plinius den Oudere, den schrijver van een groot
werk „Naturalis historia”. Deze Plinius leefde in
de 1e eeuw van onze jaartelling en stierf in 79
na Chr. bij de bekende uitbarsting van den Vesu-
vius.

De papyrus is een moerasplant, die vooral groeit
in stilstaand water; het meest kwam hij voor in
de Nijl-delta. De stengels groeien meters hoog
op. De plant kwam ook in Syrië voor en aan den
Euphraat. Thans is zij geheel uit Egypte ver-
dwenen, en komt alleen nog voor aan den Blauwen
Nijl in Abessinië. De Egyptenaars gebruikten deze
plant met zijn rechte en sterke stengels voor ver-
schillende doeleinden. Zij maakten er bijv. booten
van, door de stengels met touwen aan elkaar te
binden. De wortel met zijn harde hout gebruikten
zij als brandstof, en het onderste gedeelte van
den stengel kon rauw of gekookt gegeten worden.
Ook zeilen en matten, zelfs kabeltouw wist men
er van te maken.

Het bereiden van schrijfmateriaal uit deze plant
was echter een gebeurtenis van bijzondere be-
teekenis. Bladen papyrus, die we nog terugge-
vonden hebben, toonen, dat reeds in die periode
van Egypte, die men „het oude rijk” pleegt te
noemen (plm. 3000 v. C.) het uit papyrus bereide
schrijfmateriaal in gebruik was, en technisch min-
stens even volmaakt was als in latere tijden, waar-
van we ook nog papyrus-rollen bezitten. Het ge-
bruik van dit schrijfmateriaal nam voortdurend
toe, totdat eindelijk in den Grieksch-Romeinschen
tijd Egypte het geheele gebied rondom de Middell-
landsche Zee van papier voorzag.

Het schrijfmateriaal werd op de volgende wijze
vervaardigd. De stengel van de plant werd in
dunne, maar zoo breed mogelijke strooken gesne-
den, waarbij het midden van den stengel de breed-
ste en beste strooken opleverde. Deze werden dicht
naast elkaar gelegd; een tweede laag werd lood-
recht daarop gelegd. Bij goede waar moesten de
strooken precies gelijke breedte hebben.

Het waren dus twee zelfstandige lagen, alleen
verschillend gericht, en geen vlechtwerk. Beide
lagen werden vervolgens aan elkaar gelijmd, daan-
na geperst en ten slotte in de zon gedroogd. Daar
nu echter (hoe zorgvuldig men ook te werk gegaan
was) de natuurlijke plantenvezels ook na het per-
sen nog iets uitstaken, was het noodig, alle on-
effenheden weg te polijsten. De talrijke papyrus-
bladen, die wij heden nog bezitten, toonen dui-
delijk, welk een graad van volkomenheid deze tech-
niek bereikt had. Het is meestal onmogelijk de ver-
schillende strooken te onderscheiden; zoo nauw-
keurig zijn ze aan elkaar gepast. De beide lagen
zijn zoo vast met elkaar verbonden, dat ze na
tientallen van eeuwen nog niet loslaten, en de
oppervlakte van een papyrus-blad van solide kwa-
liteit is ook heden nog zoo glad, dat we met onze
moderne stalen pennen nog dragelijk er op zouden
kunnen schrijven.

De Ouden schatten het papyrus-blad des te hoo-
ger, naarmate het dunner was. Verder moest het
een gladde oppervlakte en een zoo helder mogelijke
kleur vertoonen. De voorliefde van de Ouden voor
een heldere kleur verklaart zich uit het streven
naar een zoo duidelijk mogelijk schrift. De ver-
schillende papyrus-bladen wijken sterk af in kleur.
Wij hebben exemplaren, overigens technisch ge-
heel onberispelijk vervaardigd, met een donkere,
bepaald bruine tint, en andere, die er heel-geel
uitzien. In vele gevallen zal de papyrus met den
tijd donkerder geworden zijn, want de vochtig-
heid is natuurlijk ook schadelijk voor de kleur.
We treffen echter ook zooveel licht gekleurde pa-
pyri aan, dat men zeker ook aan een oorspron-
kelijk verschil heeft te denken.

Wat de fijnheid en de vastheid van den pa-
pyrus betreft, komt aan het oudste Egyptische
fabrikaat de eerste prijs toe. Er zijn rollen, meer
dan 3000 jaar geleden vervaardigd, die nog zacht
aanvoelen en zonder eenig gevaar kunnen af- en
opgerold worden. Zulke eerste-klas-waard werd na-
tuurlijk zeldzaam, toen men het schrijfmateriaal
bij massa's vervaardigde en afleverde.

Het schrijfmateriaal uit de papyrus-plant ver-
vaardigd heeft een buitengewone duurzaamheid aan
den dag goeged. Deze duurzaamheid heeft het

Onder de betere
fabrikaten
behoort

HET HOFBERG-ORGEL

door zijn hooge
muzikale eigenschappen
tot den eersten rang.

Firma A. DE ZEEUW (N. G. Klijn)
:- Rosestraat 42a - Rotterdam -: